

OM TE BEGINNEN: ER MOET WAT VERANDEREN

Dit is een boek over hoop, maar ook over de onvermijdelijke ineenstorting van onze wereld zoals we die kennen. Een boek over beseffen dat dat onder ogen zien het beste is wat we kunnen doen. Als er iets instort, ontstaat er ruimte om iets nieuws te bouwen. En daarmee is er een kans op iets beters. Iets wat we eigenlijk ook hard nodig hadden, anders was die instorting niet zo onvermijdelijk geweest. En het goede nieuws is dat we voor dat nieuwe niet helemaal opnieuw hoeven te beginnen. We hebben de kennis al. We weten waar het is misgegaan in onze samenleving, en we weten waar we uit kunnen putten om dat te verbeteren. Namelijk uit het verleden en uit de wereld; we kunnen onze samenleving zo inrichten dat onze behoeften meer worden vervuld dan nu.

Hopen is doen

Wat mij betreft staat realisme gelijk aan hoop. Of andersom: hoop staat gelijk aan realisme. Hoop is niet afhankelijk van het hebben van vertrouwen in een goede afloop, maar gaat over de intentie om je daar actief voor in te zetten. Hoop is het beest in de bek kijken én je best doen om daar iets aan te veranderen, zónder verwachtingen te koesteren. Hoop is kortom een werkwoord. Het ontstaat door te doen.

De boeddhistische ecofilosofe Joanna Macy benadrukt dat het woord ‘hopen’ twee betekenissen heeft. De ene gaat over hoopvol zijn – dat ben je als datgene waar je op hoopt een redelijke kans van slagen heeft. Je hoopt dat je je eindexamen haalt, je hebt er hard voor gewerkt en je staat er goed voor. Maar hoopvol zijn wordt moeilijk als je weet dat je tegen beter weten in hoopt. Als je een onvoldoende staat en je kent de eindexamenstof niet, dan kun je wel hopen dat je het haalt, maar dan biedt die hoop je weinig, want eigenlijk weet je best dat je geen reden hebt om hoopvol te zijn. Dat gaat je niet helpen om je eindexamen te halen.

De andere betekenis van hopen, zegt Joanna Macy, gaat over verlangen. Over je een voorstelling maken van een beoogde toekomstige gebeurtenis, en stappen zetten om die werkelijkheid te maken. Dat is actief hopen. Als je aan het begin van je laatste schooljaar hoopt dat je je eindexamen haalt terwijl je er slecht voor staat, kun je passief hopen en je cijfers verder zien kelderen. Of je kunt actief hopen en bedenken wat je allemaal kunt doen om de leerstof tot je te nemen. Je bent dan bezig je hoop actief te realiseren.

Actief hopen bestaat uit drie stappen:

1. De realiteit onder ogen zien, erbij stilstaan wat je ziet en wat dat betekent, bij hoe je je erover voelt.
2. Bepalen waar je op hoopt. Welke kant moeten dingen op bewegen? Welke waarden vind je daarbij belangrijk?
3. Een stap zetten om jezelf of de situatie die richting op te krijgen.

Deze drie stappen kun je altijd ondernemen, zelfs als je je totaal niet optimistisch voelt over de toekomst. Zolang je maar je doel voor ogen hebt, kun je je handelen daardoor laten bepalen. Dankzij actieve hoop kun je een situatie van machteloosheid en hopeloosheid veranderen. Je wordt geleid door je intentie. Dikke kans dat je gaandeweg alsnog wat optimisme begint te voelen. Macy: 'When we become aware of an emergency and rise to the occasion, something powerful gets switched on inside us. We activate our sense of purpose and discover strengths we didn't even know we had.'

Je bent macht

Iedereen voelt zich weleens machteloos. Of je nu een klimaatdemonstrant bent, een politieagent die demonstranten probeert op te pakken of een CEO die vanuit de boardroom toekijkt: iedereen heeft het gevoel vast te zitten in het systeem. Het systeem, dat zijn de anderen. 'Ze' hebben het op mij voorzien, 'ze' zitten fout, 'ze' moeten veranderen... zo denken we. Nou, ik heb goed nieuws: het systeem, dat zijn wij allemaal. Jijzelf dus ook. En dat betekent dat je zelf de macht hebt om dingen te veranderen.

We zijn gewend om onszelf buiten datgene te plaatsen wat we observeren. Wetenschappers en journalisten proberen bijvoorbeeld de werkelijkheid te onderzoeken, of die te beschrijven vanuit een zogenaamd objectief 'niets' dat daarbuiten valt. Maar dat kan eigenlijk niet. We bevinden ons immers allemaal in dezelfde werkelijkheid. Schrijfster Nora Bateson zegt: 'ze' bestaan niet. Als burgers en als mensen kunnen we niet naar instituties wijzen als 'ze'. De hele samenleving vormt een ecosysteem van wederzijdse afhankelijkheid, een patroon van onderlinge relaties. 'You

and I are simultaneously in the system and occupying the position of observer or change-maker.²

Dit geldt ook voor een abstract begrip als ‘de economie’. In tegenstelling tot wat veel mensen denken, leven we niet in een economisch systeem, maar leeft het economische systeem in ons. Economie is een – louter – innerlijke realiteit. Probeer in je woonplaats de plaatselijke economie maar eens te lokaliseren. Je zult ongetwijfeld snel tot de conclusie komen dat ‘de lokale economie’ geen concrete woon en verblijfplaats heeft. Economie bestaat alléén in onze hoofden. De maatschappij, het systeem: ze bestaan alleen in onze hoofden.

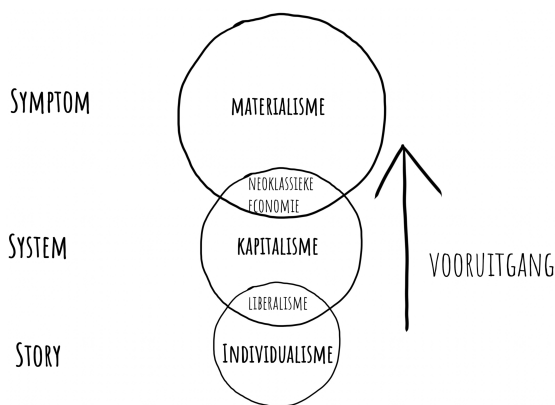
Een veranderbaar verhaal

Dat betekent ook dat we de economie – en de samenleving, en wat we maar willen – kunnen veranderen door wat er in onze hoofden leeft te veranderen. Het huidige economische systeem, waarin alles draait om welvaart, groei, kapitalisme, materialisme en competitie, zien we als een gegeven. Terwijl het in werkelijkheid gevormd en gekleurd wordt door een bepaald wereldbeeld. Het is een verhaal waar we massaal in willen geloven. In feite is het een geloofsovertuiging. De economie zoals die nu is, is een uitingvorm van het individualistische wereldbeeld waarin we geloven.

Hierdoor is het niet altijd effectief om de (sociale, ecologische en economische) problemen waarmee we te kampen hebben te willen oplossen. Want die zijn vaak een symptoom van een diepliggender probleem. Bateson formuleert het zo: ‘Attempting to fix a problem in a living system is done at the wrong level. The consequence is perceived as the cause. The identified problem is located and

rooted in contexts other than the one tasked to attend to.’³

Om werkelijke oplossingen te vinden, moeten we de diepliggender oorzaken van problemen blootleggen. Zeker nu er zoveel tegelijk speelt, want alles hangt met elkaar samen en werkt op elkaar in. Het is dus tijd om ons systeem nader onder de loep te nemen. En misschien is het tijd om het – om onszelf, het systeem – te veranderen. Daarvoor moeten we nog een laag dieper kijken, naar ons wereldbeeld, ofwel het verhaal dat ons denken en doen bepaalt. Noem het ‘story’. Zo komen we uit bij de 3 s’en die de Amerikaanse filosoof Charles Eisenstein noemt om de gelaagdheid van de werkelijkheid te duiden: ‘Symptoms rest on top of systems. Systems rest on top of stories.’ Deze drie s’en verbeelden de universele en gelaagde opbouw van samenlevingen. Dat ziet er voor onze moderne samenleving op dit moment ongeveer zo uit:

Figuur 1: Het moderne paradigma

Dit mentale bouwwerk heeft al sinds de oplevering verbor-gen gebreken, en we zien langzaam steeds meer scheurtjes verschijnen. In dit boek laat ik zien dat het tijd is om de fundering te vervangen en doe ik een voorstel voor een nieuwe opbouw. Dat begint dus bij het hebben van een ander wereldbeeld. Van een nieuw verhaal, om een nieuw systeem en nieuwe symptomen op te bouwen, ofwel nieuwe uitingsvormen.

Essentieel daarbij is een bredere blik. Want we zijn niet alleen onderdeel van ons eigen maatschappelijke systeem, maar ook van het ecosysteem van deze planeet. En het niet-menselijk deel van dat ecosysteem kan helemaal niets met het economische en maatschappelijke verhaal dat in de hoofden van ons mensen leeft. Zoals Bateson zegt: ‘Het hert en de zeeal kopen hun voedsel niet.’⁴

Ik schets in dit boek een utopische samenleving die eigenlijk bestaat uit drie dingen:

Ecoliberalisme is een poging tot het opstellen van een nieuwe politieke theorie, waarin we die bredere, ecologische blik en de goede elementen van onze liberale democratie met elkaar verbinden.

Commonisme is het bijpassende economische systeem, waarin we voorbij kunnen gaan aan individualistisch bezit.

Betekenisconomie is de bijbehorende economische theorie. Dit is een term waar ik al eerder over geschreven heb. Ik ben die in de loop van de tijd gaan invullen op basis van dingen die ik waarnam in de economische praktijk, dingen die ik moeilijk aan de bestaande economische theorie kon koppelen. Zoals de opkomst van sociale ondernemers en het daaraan gekoppelde minimale winstbeginsel, de opmars van burgers die zich in coöperaties organiseren, en de ophef in de samenleving omtrent de maatschappelij-

ke verantwoordelijkheid van bedrijven. Ik zag het als een term waarmee ik bepaalde ontwikkelingen in de samenleving kon duiden. Was het een onderdeel van een bestaande economiebenadering, zoals de ecologische economie, marxistische economie, feministische economie, boeddhistische economie of donuteconomie, of was het echt een opzichzelfstaande economische theorie? Dat wist ik niet precies, en dat maakte me ook niet zoveel uit.

In dit boek ga ik een stap verder en heb ik het begrip ‘betekeniseconomie’ nader uitgewerkt. Nu durf ik te beweren dat het wel degelijk een eigen theoretische benadering is.

Samen doen we ertoe

De samenleving die ik in dit boek schets is een utopie. Het is een ideaalbeeld om naar te streven, een idee over hoe de wereld eruit zou kunnen komen te zien dat onze inspanningen richting kan geven. Denk daarbij niet dat het helemaal aan jou is om deze utopie waar te maken. Dat is een onmogelijke opgave.

Het goede nieuws is: je hoeft de wereld niet in je eentje te veranderen. Je hoeft alleen maar te beginnen met de eerste stap: bedenken welke kant je op wilt gaan.

Karen O'Brien, professor in de antropogeografie aan de universiteit van Oslo, is al sinds 1986 bezig met klimaatverandering en droeg regelmatig bij aan rapporten van IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) en IPBES (Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services), de organisaties van de Verenigde Naties die het risico van klimaatverandering en biodiversiteit in kaart brengen. Zij weet dus als geen ander hoe slecht de wereld eraan toe is. Je zou mis-

schien verwachten dat zij, net als veel andere wetenschappers, wanhopig is nu er zo'n overweldigend probleem aan de orde is. Hoe kun je zoiets groots nou oplossen? Toch is zij juist helemaal niet pessimistisch. Ze gelooft wel degelijk in verandering. Volgens haar kun je die bewerkstelligen via de kleinst mogelijke maatschappelijke unit: jezelf.

In haar boek *You Matter More Than You Think* legt O'Brien uit dat we veranderingen op het gebied van duurzaamheid nu vooral in de praktische sfeer proberen te bewerkstelligen. We richten ons vooral op gedragsverandering en technologische oplossingen: van meer elektrisch vervoer tot minder voedselverspilling. Maar het succes van dat soort dingen is afhankelijk van de politieke sfeer: de culturele normen en wetten, de instituties die bepalen waar we ons als maatschappij mee bezighouden. Ook in de politieke sfeer worden er wel veel pogingen tot verandering gedaan – of het nu het maken van nieuw beleid is of het demonstreren tegen voorgenomen nieuw beleid. In de politieke sfeer krijg je veranderingen niet altijd makkelijk voor elkaar, zeker als er veel polarisatie is. Want machtsverhoudingen spelen een rol.⁵ Maar, zegt ze, 'such contexts can also mobilize social movements and collective action aimed at achieving practical measurable results. The impact of such movements and actions depends on the capacity to strategically design, implement and navigate systems change.'

En juist daarvoor is de persoonlijke sfeer van groot belang. Gek genoeg zien we die altijd een beetje over het hoofd. Terwijl elke praktische of politieke actie beïnvloed wordt door hoe we zelf in het leven staan, door 'our individual and shared beliefs, values, worldviews and paradigms. These shape how individuals and groups relate to others,

engage with systems, view leadership, understand causality and so on.’⁶

Het is dus essentieel om in de persoonlijke sfeer met veranderen te beginnen. En dan niet met het (willen) veranderen van je tante of buurjongen, maar bij jezelf. Of nog nauwkeuriger: begin in jezelf. Vraag je af waar je voor staat en wat je belangrijk vindt en draag dat uit. Begin met hopen. Actief hopen. Wij mensen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Door die eerste stap te zetten doe je al veel meer dan je doorhebt. We hebben als individu altijd en allemaal invloed op het hele systeem.